

מקומו של בית הספר בזמן חירום – סדרת סקירות

סדרת הסקירות בנושא "מקומו של בית הספר בזמן חירום" מציגה מחקרים המסתמכים על למידה ממקרים מהעולם, ביניהם: אסון התאומים, הוריקן קתרינה, רעידות אדמה בניו-זילנד, הצונאמי ביפן. הסקירות מציגות את הפעולות שננקטו בבתי ספר, ואת השפעתן על הקהילה והתלמידים לאורך תקופת החירום וההתאוששות ממנה.

מקומו של בית הספר בזמן חירום (5)

צוותי חינוך כמנהיגי קהילה, וחשיבות העשייה החומלת בזמן אסון (רעידות האדמה בניו זילנד והצונאמי ביפן)

הסקירה הקודמת עסקה בהתמודדות בתי הספר בניו-זילנד עם רעידות האדמה בשנים 2010-2011, שגבו בשיאן 185 קורבנות. באותה תקופת זמן (בתאריך 11 למרץ, 2011) היכה במדינה הסמוכה יפן, גל צונאמי כתוצאה מרעידת אדמה חריגה. אסון זה גבה מחיר כבד בנפש, רכוש ותשתיות: מעל 19,000 קורבנות ומעל 2,000 נעדרים, יותר מ-120,000 מבנים נהרסו כליל, וכור אטומי שנפגע גרם לאחד האסונות הרדיאוקטיבים החמורים בהיסטוריה. גלי הים היכו בערים בזמן יום הלימודים ובחלק מהמקומות נדרשו צוותי החינוך לנקוט פעולות חירום להצלת חיי התלמידים מגלי הים.

בתוך מימדי האסון וההרס הגדולים, החל תהליך שיקום בשתי המדינות. בסקירה היומית של לשכת המדענית הראשית נסקור מאמר המדגים שיתוף פעולה בין חוקר ניו זילנדי לחוקר יפני שפעלו בנפרד וחקרו תגובות של בתי הספר בשתי המדינות. על אף ההבדל בין שתי המדינות בהיקף האסון, זיהו החוקרים קווי דמיון על סמך חוויות מוחשיות של מורים, מנהלים ותלמידים, ובנו לפיהם המלצות עבור בתי ספר ברחבי העולם המערבי כדי שאלה יוכלו להיערך לאסון. החוקרים הגדירו "עשייה חומלת כלפי הזולת" כמסוגלות לראות צורך ולהתאים לו מענה, וטענו כי בבתי הספר בשתי המדינות, הצוותים החינוכיים מצאו את עצמם בתפקיד מנהיגי הקהילה. לדעתם, מצב זה מציב את המנהלים ואת צוותי ההוראה בעמדה של מתן תמיכה המקדמת שיקום שהיא הרבה מעבר לתפקידם הרשמי ולאחריותם הרשמית, וזאת למשך זמן ממושך לאחר האסון.

המלצות ליישום בתכנון תגובה לאסון

- לתכנן מראש תגובות אפשרויות ולתרגל את התפקידים השונים בשעת אסון.
- לתכנן מראש מענים שונים למקרה אסון לפי הסכנות האפשריות.

לסקירות
קודמות

הרשמה
לתפוצה בוואטסאפ

הרשמה
לתפוצה במייל

הסקירה היומית

לשכת המדענית הראשית
משרד החינוך

- לתכנן מענה שיאפשר לעשרות או מאות באי בתי הספר לשהות במרחב הבית-ספרי לזמן ממושך.

המלצות ליישום בתכנון החלמה מאסון

- להתייחס לצוותים החינוכיים כאלו שיהיו שם כדי להחזיר את פעולת הקהילה לחיים.
- לקחת בחשבון את העומס הרגשי המשמעותי שמוטל על צוותי ההוראה ולאפשר להם עבודה בלוח זמנים גמיש, מענה רגשי ופיזי לצרכים האישיים שלהם.

שותפים בכתיבה: אביבת ארווץ, אנה קובובסקי, אסף שטיין

מעבר מדאגה לעשייה חומלת: מקרי בוחן להתמודדות לאחר אסון בבתי ספר בניו זילנד וביפן¹

המקרה של ניו זילנד

החוקר הניו זילנדי פיטר או'קונור עבד בבתי ספר מייד לאחר האסון בניהול תוכניות דרמה ויצירתיות לטיפול בנפגעי האסון. לאחר כשנה הוא חזר וראיין את התלמידים שהשתתפו בתוכניות הללו. הוא עבד בחמישה בתי ספר יסודיים שהילדים שלמדו בהם נפגעו ברמות ובאופנים שונים מהאסון. כל המנהלים וכל המורים רואיינו, והתלמידים רואיינו בקבוצות מיקוד קטנות. לעיתים הגיעו הורי התלמידים כדי לשוחח עם החוקר על ההשפעה של רעידת האדמה על ילדיהם. בתי הספר באזור שנפגע נפתחו בהדרגה לאורך שלושה שבועות; כמה מהם חלקו את אותו מבנה ועבדו בו לסירוגין. חלק מבתי הספר נפתחו כאשר כמות משמעותית מתלמידיהם נחשבו נעדרים או שברחו מהאזור עם משפחותיהם. מהראיונות החצי מובנים שערך החוקר עם המנהלים ועם המורים עלו ההצעות הפרקטיות הבאות לשלב התגובה לאסון:

1. לוודא שיש גיליונות נוכחות מודפסים על נייר כדי לבדוק נוכחות בעת שלא ניתן להשתמש במחשבים;
2. להגדיר לפחות שני אזורי חינוך מוסכמים בזמן חירום שכולם מכירים ומיודעים לגביהם;
3. להבטיח שהצוות והנהלה יודעים מי נמצא בבית הספר ואיפה כולם נמצאים בכל עת;
4. לשמור בהישג יד ולעת חירום ביגוד חם, מזון ומים, משום שילדים נאלצו לחכות זמן רב מאוד בבתי הספר. מאותה סיבה יש להכין טלפונים סלולריים נוספים למקרה חירום וספרים ומשחקים שיעזרו לילדים להעביר את הזמן בזמן שהם מחכים להוריהם.
5. לנהל מערכת הודעות מיידיית (SMS או אחרת), שתאפשר בלחיצת כפתור להודיע להורים מה קורה בבית הספר. מערכת זו תפעל דרך יותר מטלפון אחד וברשתות מרובות.
6. להחזיק רשימה של עד שישה שמות של אנשים שיכולים להגיע ולאסוף את הילד במקרה חירום.

¹O'Connor, P., & Takahashi, N. (2014). From caring about to caring for: case studies of New Zealand and Japanese schools post disaster. *Pastoral Care in Education, 32*(1), 42–53. <https://doi.org/10.1080/02643944.2013.875584>

הסקירה היומית

לשכת המדענית הראשית
משרד הבריאות

הילדים דיברו על החשיבות של הכנת ערכות חירום עם שתייה, אוכל ובגדים חמים, וגם הציעו שיהיו עצי פרי בסביבת בית הספר כדי שאפשר יהיה לאכול פירות מהעץ לאחר האסון. הילדים גם הציעו שלשירותים תהיה אספקת חירום של מים כדי לשמור על הניקיון שלהם. ילדים רבים זכרו רגעים קלילים יותר במהלך האירועים, כמו למשל שהם קיבלו גלידה מבית קפה שלא יכול היה לשמור אותה בקירור או ארוחות משותפות בחוץ שהזכירו להם פיקניק.

הסיפור היפני

בזמן שבתי הספר בניו זילנד התארגנו לפתיחה מחדש, ספגה יפן את רעש האדמה החזק ביותר שתואר אי פעם עד אותו זמן. הרעש יצר צונאמי הרסני וגרם לאסון במפעל גרעיני. החוקר נוזומו טקאהאשי ביקר בשני בתי ספר כחלק ממחקר בהזמנת משרד החינוך היפני. המידע נאסף במהלך חודשיים, ובמהלכם ראיינ החוקר מנהלים ומורים.

באזור שבו נמצאים שני בתי הספר הכתה רעידת האדמה, וכ־70 דקות אחריה היכה גל צונאמי. המים הציפו את שתי הקומות התחתונות של בית הספר, ובאי בית הספר מצאו מחסה בקומה השלישית וחולצו באמצעות מסוקים. האדם האחרון בבית הספר חולץ כיממה לאחר שהצונאמי היכה בו. הצוות החינוכי והתלמידים היו לכודים על גג בית הספר במשך כ־12 שעות ללא חשמל, ולכן גם ללא תקשורת סלולרית או אחרת. למרבה המזל, רק כמה שבועות קודם לכן העביר מנהל בית הספר את מיקום ההתכנסות בשעת חירום ואת כל מאגרי החירום לגג בית הספר, וכך נמנעו אבדות בנפש, וציוד החירום עמד לרשות באי בית הספר. בבית הספר השני, מורה אחד גילה תושייה ופינה את כל התלמידים לחצר בית הספר לאחר שבזמן הרעש עצמו הם התחבאו מתחת לשולחנותיהם. כשהגיע הצונאמי, הובילו המורים את התלמידים אל גבעה סמוכה, והספיקו להגיע אליה בזמן כדי להינצל. המורה סיפר שבזמן שהמורים הובילו את הילדים אל ראש הגבעה, הם דחקו בהם להביט קדימה ולא לאחור כדי שלא יראו את הצונאמי. המפונים מאזור האסון נאלצו להעביר כמה לילות בשינה בחוץ, בשלג או באתרים לא־מתאימים כמו אתר לפינוי פסולת.

פעולות השיקום כללו טיפול מידי במצוקות הפיזיות, מענה בריאותי, בנייה מחדש של מבנים ותמיכה פסיכולוגית. בבתי הספר ניתנו שיעורים שהדגישו את חשיבותה של מוכנות נאותה לאסון ובמיוחד ושל התנהלות בזמן אסון ללא צורך במחשבים. חשיבותה של תקשורת סדירה בזמן חירום בנוגע לנוהלי ההתנהגות בעת האסון הצילה חיים רבים בשני בתי הספר. בתי הספר הדגישו את חשיבותה של תקשורת בזמן חירום. האתגרים כללו הקמת מתחמי טיפול ותעדוף האספקה עבור קהילת בית הספר.

קווי הדמיון והמלצות החוקרים

לאחר האסון, בשני המקרים, הגיבו בתי הספר בצורה דומה: מנהלי בתי הספר והמורים שמו בראש סדר העדיפויות את שלומותם (well-being) של התלמידים. פעולות מיידיות התמקדו בצרכים הישרדותיים: סיוע רפואי, מחסה, חום, מזון, מים ושירותים. ההתמודדות עם חוסר החשמל ועם קריסת מערכות האלקטרוניקה הייתה אף היא אתגר משותף. כשהילדים חזרו ללמידה בבית הספר, המורים והמנהלים הובילו לחזרה לנורמליות, לניקוי שאריות האסון וליצירת סביבה תומכת. מובילי בית הספר עבדו בשיתוף פעולה עם הקהילה לאיגום משאבים,

הסקירה היומית

לשכת המדענית הראשית
משרד הבריאות

וקידמו את חוסנן של מערכות היחסים בקהילת בית הספר. תגבור מערכות התקשורת, בחינה מחודשת של נוהלי החירום ומחויבות גבוהה לשימור תרבות של אכפתיות ועשייה חומלת נוצרו כתוצאה מהתגובה לאסון. לדעת החוקרים, תוצאות אלו מדגימות את החוסן ואת האדפטיביות של בתי הספר בזמן משבר.

החוקרים הגדירו עשייה חומלת (Caring for) ודאגה לזולת כמסוגלות לראות צורך ולהתאים לו מענה, וציינו שבבתי הספר בשתי המדינות, הצוותים החינוכיים מצאו את עצמם בתפקיד מנהיגי הקהילה. לדעתם, מצב זה הציב את המנהלים ואת צוותי ההוראה בעמדה של נותני מענה חומל ברמה האתית והטכנית. הם קשרו בין העומק והאיכות של המענה החומל שסיפקו הצוותים החינוכיים לבין עוצמת הקשר האנושי עם הקהילה, שהתברר כחזק יותר מהגדרת האחריות החוקית או מהגדרת החובות של מנהלי בתי הספר ושל המורים לקהילה שלהם. המלצת החוקרים לתכנון תוכניות להתמודדות עם סיכון היא שעליהן להיעשות בהיוועצות עם הקהילה ותוך התייחסות למגוון רחב של עצות פרקטיות שעולות בתהליך כזה. יתר על כן, יש להביא בחשבון שהצוות המוביל יצטרך להשקיע שעות נוספות ארוכות ולקבל החלטות בתנאי אי-ודאות קשים. החלטות שעשויות להיות להן השלכות מסוכנות, או לא. המורים יצטרכו למצוא דרך להציב את צורכי הילדים מעל לאלו שלהם בזמן שהם בבית הספר. גם הילדים יצטרכו למצוא דרך לתמוך זה בזה בתוך תוהו ובוהו. החוקרים מדגישים את המעבר של מנהלי בתי הספר מדאגה להישגים לימודיים ולעמידה בסטנדרטים לאומיים אל יצירת סביבה בטוחה, ומציגים את הגישה החומלת של בתי הספר ככזו שיוצרת אדוות בקהילה ומביאה ליצירת תרבות של ריפוי הדדי ואכפתיות. החוקרים מסכמים באמירה שבעת אסון צעדים פרקטיים נדרשים בתחילת ההתמודדות, אך הדרך להחלמה ולבניית חוסן רצופה באהבה, באכפתיות ובעשייה חומלת.

המלצות ליישום בתכנון תגובה לאסון

1. אתגר מרכזי בעת התגובה לאסון הוא התקשורת – קשה לדעת מי נמצא ואיפה הוא נמצא. מי זקוק לעזרה ומאיזה סוג. מהי התגובה הנכונה ובאחריותו של מי להוציא אותה לפועל. לכן הכרחי לתכנן מראש ולתרגל את התפקידים השונים בשעת אסון. דבר שחשוב לתכנן מראש הוא בדיקת נוכחות באמצעות נייר ועיפרון ולא באמצעות מחשבים משום שאלו עלולים לצאת מכלל שימוש בעת אסון.
2. אתגר נוסף הוא הניתוק מרשת החשמל וקושי פיזי, במקרה זה – קור קיצוני. לכן יש לתכנן מראש מענים למקרה אסון לפי הסכנות האפשריות, למשל חום קיצוני מצריך תכנון של הצללה ואספקת מים.
3. תכנון למשך זמן ארוך של חירום – בעת אסון ייתכן שבאי בית הספר ייאלצו להישאר בתוך בית הספר או בסביבתו כאשר הם מנותקים מאספקה ומצורכי קיום בסיסיים. לכן חשוב לתכנן מענה שיאפשר לעשרות או מאות באי בתי הספר לעשות את צורכיהם תוך שמירה על הניקיון בסביבת השירותים. מאותה סיבה יש לתכנן מענה של טלפוניה, לבוש, שתייה ומזון במקרה אסון.

המלצות ליישום בתכנון החלמה מאסון

הסקירה היומית

לשכת המדענית הראשית
משרד החינוך

1. לקובעי מדיניות הכרחי להבין שהצוותים החינוכיים הם הנקודה הקריטית גם לשיקום התלמידים וגם לשיקום הקהילה. הצוותים עושים זאת באמצעות הדגמה של "הנורמלי החדש" ויצירת שגרות שמותאמות למציאות שנוצרה. בעת תכנון מענה לשעת אסון חשוב להתייחס לצוותים החינוכיים כאל "מנוע השגרה", אלו שיהיו שם כדי להחזיר את פעולת הקהילה לחיים.
2. מצד שני, בשל תפקידם הקריטי של צוותי החינוך בהחלמה מהאסון, הכרחי להבין שעבודתם רגשית במהותה. עליהם לתרגל אהבה, חמלה ואמפתיה רבים כדי לתת מענה למצבים הרגשיים הקשים של התלמידים ושל הוריהם תוך דחייה של הצרכים שלהם עצמם. לכן הכרחי בעת תכנון מדיניות של החלמה מאסון להביא בחשבון את העומס הרגשי המשמעותי שמוטל על צוותי ההוראה ולאפשר להם עבודה בלוח זמנים גמיש, מענה רגשי ופיזי לצרכים האישיים שלהם, כשהם עצמם אינם פנויים לטפל בהם (כמו למשל גן או שמרטפיה עבור ילדיהם, עריכת קניות ובישול ארוחות מדינות לצוות).
3. החוקרים ממליצים לקיים מחקר לאיתור צרכים של מורים בזמן שהם נותנים מענה לקהילה בתגובה לאסון ובהחלמה ממנו. להרחבה בנושא זה, ניתן לפנות לסקירת הספרות של לשכת המדענית הראשית בנושא השלכות מגיפת הקורונה על רווחתם הנפשית של מורים ומנהלים (בבנישתי ושפ"י, 2022), וכן דו"ח מחקר בנושא "התמודדות צוותי הוראה עם משבר מגפת הקורונה: שלומות, גורמי פגיעות וחוסן בזרמים הממלכתי, הממלכתי-דתי והערבי" (לסרי, חורי-כסאברי וגוטפריד).